

לעבודתם בביהמ"ק, מ"מ מידי "ספק" לא נפק שמא אכתי לא הגיע עדיין "עת גאולתינו", וא"כ הוי ק"ו דאם "קטן" שעומד להיות "ראוי לעבודה" עוד כמה שנים בודאי בלי ספק, אפ"ה ס"ל למג"א דאזלי' בתר השתא דאכתי כעת אינו "בר עבודה", א"כ ק"ו במת דליתנייהו בזה מדאינו כעת בר עבודה, וברור בס"ד.

וקטן לאו "בר עבודה" הוא, עכ"ל המג"א, יעו"ש.

וא"כ לפי"ד המג"א נר' דעל כרחק דה"ה דלא נאמר האי מצ"ע על כהן שמת, דהא לאו בר עבודה הוא, ואף לא ודאי שעומד להיות ראוי לכך, דאע"פ שאנו מאמינים ומצפים לו בכל יום שיבוא וממילא יחיו המתים וישוּבו הכהנים

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שעורי הירושלמי בקול הדף
מח"ס 'הנחמדים מזהב' ערד

חציצה לעניין בגדי כהונה ע"ש, ולכאורה הכא נמי דכוותה".

(ב) נושא זה של חציצת מים בלולב נידון בארוכה בספרות ההלכה, הן בעצם דברי המשנה למלך והן בהשוואתם לנידון דידן. ואנו לא ניגע כאן כי אם בזוית אחת אותה העלה בעל שו"ת 'מהר"י הכהן' (למברג תרל"ה. מהדו"ת סי' כד) לחלק בין הדבקים ולומר כי דווקא מי הטבילה יש בהם חציצה, כי הרי מצוה הוא לכהן לטבול ולקדש ידיו ורגליו ביום הכפורים, ומחמת חשיבותם זו שהם 'מי מצוה', כתב המשנה למלך שהם אינם בטלים לגוף הכהן והוי חציצה. אבל המים שעל גבי הלולב שאין בהם נדנוד מצוה אין בהם חשיבות ולכן בטלים הם וגם המשנה למלך יודה שאינם חוצצים.

ולצער, לא ירדתי לסוף דעתו בזה, שהרי תיכף עם יציאת הטובל מהמקווה מאבדים המים שעליו כל חשיבות ואין הם כעת 'מי מצוה' כלל ודומים הם לכל מימות שבעולם. משל למה הדבר דומה — למה שאמרו חז"ל (סוכה מט ב) שאין לך דבר שנעשה מצוותו ומועלין בו, ואף כאן היו המים 'מי מצוה' דווקא בהיותם במקווה ולא לאחר שיצא הטובל מהמצוה.

(ג) וסבור הייתי לומר חילוק אחר, להיפך

חציצה בלולב רטוב או בידים רטובות (א) כתב בשו"ת מהרא"ב (ווארשא תרצ"ג, סי' כב): "דהנה יש לעיין אם יכולין ליטול לולב בעודו לח ^{תורה תוכחה} ממים — דיהיה המים חציצה וכתוב 'ולקחתם', ואינו יוצא אם יש חציצה, כמו שכתב המשנה למלך (פ"ב ה"ב מעבודת יו"כ) דהכהן צריך לנגבו מטבילתו קודם שלובש בגדי כהונה כדי שלא יהיה חציצה — הכא נמי בד' מינים. ובזכרוני שראיתי הערה זו בספר אחד ואיני זוכר שם הספר לעיין בו עתה".

ויש עמדי להשיב את אבידתו זו כי הגאון אשר עלה ונסתפק בזה הוא הגאון רבי יחיאל הלר אשר כתב זאת בספרו שו"ת 'עמודי אור' (קניגסברג תרט"ו, סי' לו): "נסתפקתי למאי דקיי"ל ליטול הלולב ומיניו ולא יהא בהם דבר החוצץ (כמבואר בש"ס וטוש"ע או"ח סי' תרנא, ועיין ביאורי הגר"א שם ס"ק כב, דאפילו על מקצת חוצץ, עש"ה), מעתה יש לשאול: אם הלולב לח מחמת המים שהוא ניתן בהם אי הוי חציצה או לא. והמביאני לידי ספק זה שהרי הש"ס והפוסקים דימו חציצה זו לחציצת כלי שרת ובגדי כהונה, עיין עליהם, והמשנה למלך כתב בפשיטות שמים שעל בשרו בעלותו מטבילה הוה

ונושא את כפיו — מניחו על גבי קרקע. הולך לבקר חולים ולנחם אבלים — לולבו בידו, נכנס לבית המדרש — משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו. מאי קא משמע לן, להודיעך כמה היו זריזין במצות".

וראיתי לאחד מחכמי דורנו בספר 'ברכת משה' על אתר שהוציא מדברי הגמרא הללו דין חדש: "הנה מדברי הגמרא יש ללמוד שגם למדקדק במעשיו כאנשי ירושלים אין לו למנוע עצמו מלצאת מסוכתו ולילך ללמוד בבית המדרש. ולא נימא לו שכל שלא הכרח לו לא יעזוב את הסוכה, דהא הכא באנשים זריזין במצוות ונתאמצו לקיים מצות לולב ולחבבו בכל יכולתם, אולם במצות סוכה היו סבורים ד'תשבו כעין תדורו' וליכא כל הידור ללמוד בסוכה כשעדיף לו בבית המדרש".

ומבלי להיכנס לעצם העניין אם יש לו לאדם ללמוד בסוכה הגם שנוח לו יותר ללמוד בבית המדרש, אולם דומני כי אין מגמרא זו כל ראיה, שכן מנהג עתיק יומין הוא שהיו בונים סוכות צמודות וסמוכות לבתי כנסיות ובתי מדרשות. כך שייתכן מאוד שכוונת הגמרא באומרה שהוא 'נכנס לבית המדרש' היינו לסוכת בית המדרש.

ועובדת קיומם של סוכות בחצר בתי המדרשות כבר מוזכרת בתשובתו של רבינו האי גאון (המובאת בספר 'שבולי הלקט' סדר חג הסוכות סי' שמז) שנשאל 'מהו למיעבד סוכה האידנא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות'. ומחמת שלא באתי כאן להרחיב בדבר האופנים בהם סוכות בית המדרש כשרות הרי שרק אציין למה שכבר כתבו בזה הגאונים רבי אליהו שלזינגר בספרו 'שו"ת 'שואלין ודורשין' (ח"ה סי' נא) ורבי יוסף ליברמן בשו"ת 'משנת יוסף' (ח"ו סי' קכא) והסכימו שסוכות של בתי המדרש שעשויות הם ככל משפטי הסוכה כשרות הן למהדרין.

כך שבוודאי ניתן לומר שבני ירושלים

מדברי מהר"י הכהן מן הקצה אל הקצה: מי הטבילה של הכהן הגדול אין בהם כל חשיבות והם אינם נצרכים לו עוד אחרי טבילתו; הוא עשה את מצוותו בעצם הטבילה, והמים שעל בשרו כבר מיותרים לו לחלוטין — ועקב זה שהכהן הגדול כבר אינו צריך את המים, הרי שעצם קיומם על בשרו הרי זה חציצה עבורו וכדברי המשנה למלך. לעומת זאת, התועלת שמפיק הלולב מהמים שהוא היה שרוי בהם נמשכים גם לאחר שהוא יצא מהכלי, כי הלחלוחית בה הוא מצוי מסייעת לו לשמור על הטריות והרעננות. כך שלמעשה הלולב שנהנה מהמים בהיותו בתוך כלי המים ממשיך ליהנות מהמים הללו גם לאחר שהוא יצא ממנה — נמצא שהלולב שצריך את המים הללו לעצם חיותו הופך את המים לחלק ממנו, המים מתבטלים אליו ולכן אין בזה משום חציצה.

ד) ונפקא מינה מופלאה בין שני תירוצים אלו יהיה בכהאי גוונא שידיו של מקיים מצות לולב יהיו רטובות ממים בעלמא, שלפי דברי מהר"י הכהן הרי שמכיון שמים אלו אין בהם חשיבות הרי הם בטלים ואינם חוצצים אולם לדברינו הרי שאדרבה יהיה בהם משום חציצה, כי מחמת שאין מהם תועלת ללולב הרי הם חוצצים בעצם קיומם. אך יודגש שבאופן שידיו של מקיים המצוה יהיו רטובות כתוצאה מטבילתו במקווה או מנטילת ידיו, הרי שלכאורה גם לדברי מהר"י הכהן יהיה בזה משום חציצה מחמת חשיבות המים שהם 'מי מצוה' ואינם בטלים.

סוכה בבית המדרש

איתא במסכת סוכה (מא ב): "תניא, רבי אלעזר בר צדוק אומר: כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה

ברוח הקודש, ואומרת 'עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל'.

והנה שם נחלקו רבותינו הראשונים מה הכוונה בתואר זה של 'פועה', שרש"י פירש: "פועה — צועקת", ואילו בעלי התוספות מביאים: "פירש רבינו חננאל: לוחשת לחישה ויוצא הולד כמו שעושים אלו עכשיו באזני האשה". והשווה לדברי רבותינו בעלי התוספות על התורה (פרשת שמות ד"ה וימרו): "שפועה לילד בבטן וקורא לו צא והוא יוצא".

נמצא איפוא שרש"י שפירש: "פעיתא — קולנית" הוא לשיטתו ממה שפירש: "פועה - צועקת", שכן לדעתו משמעות 'פעיה' היא דיבור וצעקה בקול רם. אולם מה נעשה ביום שידובר לנו מפירוש של רבינו חננאל הסובר ש'פעיה' היינו לחישה, שבשלמא גבי 'פועה' ניתן אכן להסביר שזה לפי שהיא "לוחשת לחישה", ברם מה נענה לתואר זה של 'פעיתא' שהרי עינינו הרואות ואוזנינו השומעות שהיא צווחה לפני רב נחמן, כך שהתואר 'לוחשת' כלל אינו הולם אותה, וכיצד יפרש זאת רבינו חננאל.

והאמת היא שרבינו חננאל כאן הסכים לדברי רש"י ופירש: "פעיתא — צעקנית", כך שיש לנו לכאורה סתירה במשנתו של רבינו חננאל גופו, האם 'פעיה' הוא מלשון צעקה או לחישה. ושמא לשון זה יכול לשמש על שני המשמעויות, אם נאמר שבאחד מהם הוא בא כלשון סגי נהור; או שנאמר שהוא בא כביטוי לדיבור לא שגרת, בצעקה או בלחישה.

ג) והנראה לענ"ד דבר מחודש ונפלא שאכן אפשר לפרש את דברי הגמרא 'פעיתא' שהיא באה במשמעות של 'לוחשת לחישה'. ויתורץ בזה כמין חומר מדוע שינה רבי נחמן מלשון הגמרא 'צווחה' וכינה את הסבתא בשם 'פעיתא', כי אכן 'צווחתא' זהו 'קולנית' אולם 'פעיתא' היא דווקא מי שהיא 'לוחשת לחישה'.

אשר היו נכנסים לבית המדרש ללמוד עשו זאת בסוכות הסמוכות אליהם, ויצאו ידי חובת מצות תלמוד תורה בד בבד עם מצות הישיבה בסוכה.

'ההיא סבתא' — צועקת או לוחשת?

א) הגמרא במסכת סוכה (דף לא א) מספרת אודות 'ההיא סבתא' שבאה לפני רב נחמן בטענה שהסוכה של הריש גלותא פסולה, מחמת שעבדי הריש גלותא גזלו ממנה עצים וסככו בהן. "צווחה ולא אשגח בה רב נחמן", אולם בסופו של דבר אמר עליה רב נחמן שהיא אינה צודקת מחמת 'תקנת מריש' הפוטרת מהגזלן לפרק את בנינו: "פעיתא היא דא, ואין לה אלא דמי עצים בלבד".

השתלשלות מעשה זה מהווה כר נרחב לרבותינו המפרשים שהאריכו לפלפל ולסלסל בזה. ואני יש ברצוני להתייחס כאן לנקודה שלמיטב ידיעתי לא עסקו בה כלל: פירוש חדש לכוונת רב נחמן באומרו 'פעיתא היא דא'.

רש"י מסביר בפשטות: "פעיתא — קולנית היא זו". ואכן פירוש זה נראה כאפשרות היחידה להבנת דברי רב נחמן, שהרי אנו רואים שהסבתא הייתה מצווחת לפני רב נחמן, כך שהתואר 'פעיתא' — קולנית מתאים לה ביותר.

אלא שאליה וקוץ בה, שלכאורה מן הראוי היה שרב נחמן יכנה אותה בתואר 'צווחתא' על שם צווחותיה, שכן בדיוק כפי שבשפה המדוברת כיום נקרא אדם הצווח בשם 'צווחן' כך גם היה מן הראוי שהיה סבתא ש'צווחה ולא אשגח בה רב נחמן' תכונה בתואר 'צווחתא', ומדוע נשתנה תוארה ל'פעיתא'.

ב) עניין נוסף שראוי להבין הוא שהרי שנינו במסכת סוטה (דף יא ב) שמרים היתה מכונה בתואר 'פועה' — או לפי שהייתה פועה לוולד או לפי שהייתה פועה

עם יסוד זה ניתן לומר – מסביר בעל 'תירוש ויצהר' – כי הסבתא שתקה בזמן שלקחו ממנה את העצים. כך שניתן להסביר את שתיקתה בשני אופנים: או שכוונתה להסכים שיקחו ממנה את העצים בהשאלה או שיתנו לה את מחיר העצים; או שאין היא מסכימה לכך כלל, וכל שתיקתה אין זה אלא מפני שאין מדרכה ולפי כבודה לצווח.

אם היא הייתה אכן נמנעת מצווחות גם לפני רב נחמן, ורק הייתה קובלת ומתלוננת על הגזילה, היינו מצדיקים אותה ואומרים ששתיקתה הייתה מפני ששמרה על כבודה. אולם כעת שאנו שומעים את צווחותיה הקולניות, ורואים שאין היא חסה על כבודה, אין זה אלא ראייה לכך שבשתיקתה הראשונית היא הסכימה לכך שיקחו את העצים, ולפיכך קבע רב נחמן שאם 'פעיתא היא דא' – שדרכה לצווח, הרי שאין לה אלא דמי עצים בלבד.

(ד) וזכה בזה בעל 'תירוש ויצהר' לכוון לדברי רבינו ה'חתם סופר' אשר כתב כן להדיא בחידושו לפרק לולב הגזול אשר נדפסו בסוף שו"ת 'חתם סופר' (ח"ו, במהדורת פרשבורג תרכ"ד).

ובדרך אגב לא אמנע מלהפנות את תשומת לב המעיין לדבר משונה אשר לא ידעתי לפרנסו כלל ועיקר: חידוש זה שהביא ה'חתם סופר' בשם ה'שיטה מקובצת' אינו נמצא בשיטה מקובצת שלפנינו. יגעתי רבות ולא מצאתי איה מקום כבודו; חפשי והעליתי חרס בידי; ושוב גם ראיתי מעירים כן אודות ה'חתם סופר' בהערות שבסוף מהדורת 'מכון חת"ס'. כך שמסתבר שטעות נפלה כאן מבלי משים, ונתחלף לו ספר אחר בשיטה מקובצת.

כך שנוראות נפלאתי כיצד אירע כאן שלא זו בלבד שה'תירוש ויצהר' מקביל בתירוצו בדיקנות מופלאה לדברי ה'חתם סופר', אלא שהוא גם מביא דבר זה בשם

ויבואר בהקדם מה שמצאתי להגאון רבי צבי יחזקאל מיכלזון בספרו שו"ת 'תירוש ויצהר' (בילגוריי תרצ"ז, סימן קיג אות ז) שביאר את עומק הדין שרב נחמן סבר שהסוכה כשירה ואין הסבתא זכאית לקבל אלא דמי עצים, בהקדם הדיון המפורסם במסכת ב"מ (דף ו א): "בעי רבי זירא: תקפה אחד בפנינו מהו. היכי דמי, אי דשתיק – אודויי אודי ליה, ואי דקא צווח – מאי הוה ליה למעבד. לא צריכא, דשתיק מעיקרא והדר צווח, מאי, מדאשתיק – אודויי אודי ליה, או דלמא כיון דקא צווח השתא – איגלאי מילתא דהאי דשתיק מעיקרא סבר הא קא חזו ליה רבנן". המדובר כאן הוא על תקיפה שנעשית לעיני בית דין, כשהמוחזקות בחפץ עוברת מהנתקף לתוקף. קובעת הגמרא כי שתיקה של הנתקף מתחילה ועד סוף היא אכן שתיקה כהודאה על צדקת התוקף. ואילו אם הנתקף צווח כבר מתחילת התקיפה, כמובן שאין כל ראייה לצדקת התוקף, שהרי הנתקף עשה ככל יכולתו. הספק הוא כשהנתקף שתק בתחילת התקיפה ורק לאחר מכן הוא החל לצווח: האם השתיקה הראשונית היא הקובעת שאכן הנתקף הודה לתוקף, או שמא שתיקתו לא באה אלא משום שהוא מסתמך על כך שהבית דין ראו את מעשה התקיפה ואין כאן כל הודאה על צדקת התוקף.

כותב על כך ה'שיטה מקובצת' שכל הצד לומר אצל השותק ולבסוף צווח ש'מדאשתיק אודויי אודי ליה' הוא משום שצווחתו מלמדת על כך שאם הוא היה רוצה כבר היה יכול לצווח מתחילה, ואם הוא בכל זאת שתק הרי זה ראייה על הודאתו. אולם אם הוא אינו מצווח כלל אלא שהוא רק מגיע לבית דין כדי לקבול ולהתלונן על התוקף – אנו אומרים שאדם זה אין מדרכו ואין זה לפי כבודו לצווח, כך ששתיקתו אינה אומרת ולא כלום על הודאה כלשהיא.

מוריה, שנה שלושים, גליון י – יב (שנח – שט), תשרי תשע"א.

דבר זה יש בו מן החידוש, ולכאורה מה חידוש יש בכך שהוא קיים את מצות התורה בה מחויב כל אחד מישראל לעלות לרגל.

^{107/07/2018} ^{107/07/2018}

ומפני הערה זו חידש מהר"ץ חיות כי ימים אלו היו ימי סכנה ואכן רבים נמנעו מלעלות לרגל, ועל זה בא הירושלמי וחידש שיונה בן אמיתי הכניס עצמו בסכנה מתוך רצונו העז לעלות לרגל.

ובדרך אחרת כתב הגאון רבי יוסף בורגל בספרו 'זרעא דיוסף' (ליוורנו תר"ט. סוף סי' ז): "ודע דיש קצת ראייה דבני חוץ לארץ פטורים מן הראיה מהא דאיתא בירושלמי... ומאי דקאמר 'מעולי רגלים היה' ומאי אולמיה דיונה משאר בני אדם, ולא הוה ליה למימר אלא דיונה נכנס לבית שמחת וכו', אלא ודאי דבני חו"ל פטורים מן הראיה אלא דיונה היה מעולי רגלים, דהיה הוא דווקא, דאע"ג דפטור הוא היה עולה".

(ב) והנראה לומר שכוונת הירושלמי בהשמיעו פרט זה לא בא כי אם לחדד את הרעיון אותו הוא מעלה לעיל מינה: "אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית שואבה, שמשם שואבים רוח הקודש על שם 'ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה'".

המסלול הקבוע להשגת רוח הקודש מותנה בטיפוס בסולמו הרוחני של רבי פינחס בן יאיר, עליו שנינו בירושלמי (שבת פ"א ה"ג): "מיכן היה ר' פינחס בן יאיר אומר: זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה לידי ענוה, ענוה לידי יראת חט, יראת חט לידי רוח הקודש" (והשווה לנוסח הבבלי ע"ז כ ב). כך שאין אדם יכול להשיג רוח הקודש אילולי הקדים לזה זריזות ונקיות וכו'.

שמחת בית השואבה הייתה למעשה כעין 'דרך קצרה' להשיג את המעלה

ה'שיטה מקובצת' בעוד שדבר זה ליתא לפנינו, ומי כהחכם ומי יודע פשר דבר.

(ה) כמובן שדברי ה'חתם סופר' וה'תירוש ויצהר' נאמרו לפי פירושו של רש"י ש'פעיתא' היינו שהיא קולנית, אלא שמבחינה מסוימת דברי רב נחמן הם עדיין כעיקר חסר מן הספר, שהרי את עובדת היות הסבתא קולנית וצווחנית ראו ושמעו כל הנאספים, ולא היה כל צורך לומר זאת. ואילו יסוד דינו של רב נחמן המתבסס על שתיקתה הראשונית שהיא ראייה שהסכימה, מזה הוא לא הזכיר כלום, למרות שאת זה לא ראו הסובבים, ואת זה היה לו להדגיש, שהרי ההלכה שאין לה אלא דמי עצים מבוססת על הסכמתה שבשתיקה.

אולם לפי האמור לעיל בשמו של רבינו חננאל יעלו דברי הגמרא יפה. כי אכן נפרש 'פעיתא' מלשון 'לוחשת לחישה', וזהו שאמר רב נחמן כי הגם שהנכם רואים שכעת היא מצווחת ככרוכיא, מכל מקום עליכם לדעת כי 'פעיתא היא דא' — שבשעה שלקחו ממנה את העצים היא לחשה ולא השמיעה כל קול כנגדם, והרי זה ראייה מוכחת על הסכמתה שבשתיקה שישתמשו בעצים לסוכת הריש גלותא, ולפיכך אין לה אלא דמי עצים בלבד.

מעולי רגלים היה — מה החידוש בזה? (א) שנינו בתלמוד הירושלמי במסכת סוכה (פ"ה ה"א): "אמר רבי יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוח הקודש. ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח מה טעמא והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים".

וראיתי למהר"צ חיות במכתבו לגאון החתם סופר (שנדפס בהוספות לספר 'תורת נביאים', אות ה) שנתעורר לדון בשאלה מחודשת: מדברי הירושלמי שהדגיש כי 'יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה' נראה כי

מוריה, שנה שלושים, גליון י—יב (שנח—שט), תשרי תשע"א

קמ"ל שלא — יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה! כל ייחוסו כאן היה רק בהיותו עולה רגלים המגיע לשמחת בית השואבה, וזו בלבד היא שעמדה לו בהשיגו את רוח הקודש. בוודאי שהיו לו ליונה עוד מעלות כהנה וכהנה, אולם השגתו לרוח הקודש לא הייתה כלל מחמתם, כי אם מחמת היותו עולה רגלים המשתתף בשמחת בית השואבה.

הנכספת של רוח הקודש, שעל ידי שאדם עולה לרגל ומשתתף בשמחת בית השואבה — הרי הוא יכול לשאוב את רוח הקודש. יכול היה אדם לחשוב כי יונה בן אמיתי קיבל את רוח קדשו מחמת היותו מנקיי הדעת שבירושלים או מחכמי הדור, והנתונים המקדימים שעימם הוא בא לשמחת בית השואבה הם שסייעו לו בכך,

הרב אפרים כהן ירושלים

אם לא הזכיר מלך בחתימה, אבל במוסף שענין הברכה היא מלכיות, מעכב בה אם לא הזכיר מלך בחתימתה. וע"ז הביא מהאבודרהם שכתב שאין הזכרת מלך בחתימה מעיקר החתימה, וראיה לזה, שהרי אינו מזכיר מלך סמוך לחתימה כדין כל ברכה שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, ולכן אף במוסף יצא אם לא הזכיר מלך בחתימה.

וצ"ע, הא עיקר הג' ברכות אמצעיות דמוסף דר"ה הם כנגד מלכיות זכרונות ושופרות, ואין יתכן שאין הזכרת מלך בחתימת ברכת המלכיות מעיקר החתימה.

בן במשנה במסכת ר"ה דף לב' א' תנן, סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע, קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע וכו' דברי ר"י בן נורי, א"ל ר"ע אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר, אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע זכרונות וכו'.

ומבואר, דריב"נ סובר דיותר ראוי להזכיר מלכיות בקדושת השם מלהזכיר בקדושת היום, אע"פ שאינו תוקע בברכה זו, ונמצא שאינו תוקע למלכיות. וגם ר"ע דפליג וסובר שאומר מלכיות בברכת

הזכרת 'מלך על כל הארץ' בתפילת מוסף דר"ה

ב'שערי תשובה' סי' תקפ"ב סק"ד הביא מספר¹⁶⁹ שלמי חגיגה שאם שכח לומר בתפילת ר"ה 'מלך על כל הארץ' בחתימת הברכה האמצעית, בשחרית יצא. ואפילו לא אמר כלל או"א מלוך על כל העולם, רק אחר יעלה ויבוא חתם בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון, יצא. אבל בתפילת מוסף שהברכה האמצעית היא מלכיות אפשר שצריך לחתום מלך על כל הארץ דומיא דזכרונות ושופרות דצריך להזכירם בחתימתם.

אכן לפי מש"כ האבודרהם [סוף ברכת מלכיות] והכל בו שבפסוקי זכרונות ושופרות אומר סמוך לחתימה פסוק אחרון של תורה ובמלכיות אינו אומר מפני שבמלכות אינו חותם בענין המלכיות אלא קדושת היום כו', משמע דמלת מלך לא הוקבע בהקפדה, שאל"כ היה צריך לומר פסוק של מלכות סמוך לחתימה כדי שתהיה סמוך לחתימה מעין החתימה עכ"ד השע"ת.

מבואר בדברי הש"ח, שבשחרית כיון שהברכה האמצעית היא מענין קדושת היום ולא מענין מלכיות, אין הזכרת מלך בחתימה מעיקר החתימה, ולכן אינו מעכב

מוריה, שנה שלושים, גליון י—יב (שנח—שט), תשרי תשע"א